

VIDÉK ÉS TÁRSADALOMTÖRTÉNET

Folyóiratunk új rovata (Vidék és társadalomtörténet) a vidéki térségek társadalomtörténetével foglalkozó tanulmányokat tervezi közreadni. A vidéki térségek szerepének és értékeinek előtérbe kerülése, az úgynevezett „új vidékfejlesztési paradigma” térnyerése kapcsán azt a kérdést is érdemes napirendre vennünk, hogy a vidéki térségek társadalomtörténetének ismerete hozzájárulhat-e ezeknek a térségeknek a fejlesztéséhez? Besorolhatjuk-e a társadalomtörténet elemeit (események, tárgyak, kulturális patternek stb.) a vidékfejlesztési szemlélet által folyamatosan hangoztatott és fontosnak tartott endogén adottságok körébe? Amennyiben besorolhatók, akkor beépíthetők-e a helyi fejlesztési folyamatokba? Nem utolsó sorban azt a kérdést is meg kell válaszolni, hogy mindezt hogyan érdemes megtenni és milyen eredményt várhatunk ennek a gyakorlatnak a nyomán?

Amennyiben a székelyföldi térség mai helyzetét, működési modelljét, illetve az utóbbi évtizedek fejlesztéspolitikai gyakorlatát vesszük alapul, a fenti kérdésekre adható válasz nem egyszerű. A „tegnap”, az elmúlt évtizedek történései és folyamatai gyakran kerülnek előtérbe adatközlésként, hivatkozási alapként (követendő vagy éppen negatív példaként), de a mai térségi helyzettel és folyamatokkal való tényleges összekapcsolás rendszerint elmarad. Nem tudjuk és nincs is napirenden, hogy a térségi társadalomtörténet elemei milyen módon, milyen mértékben határozzák meg vagy keretezik napjaink cselekvési mintáit, gondolkodási és értelmezési sémáit, családi életvezetési modelljeit, a közösségi élet kulturális partternjeit. Használjuk a társadalomtörténet elemeit, de nem kapcsoljuk össze a jelen folyamataival, így a fejlesztéspolitikai szemlélettel és gyakorlattal sem.

Folyóiratunk előző számában egy Csíkszeredában szervezett szakmai kerekasztal anyagát adtuk közre, amely ennek a témakörnek néhány kérdésével foglalkozott (Pro Scientia Ruralis 2024.2). Ez a Fórum adta az ötletet rovatunk indításához. Jelen lapszámban két tanulmány közlésére kerül sor. Demeter Csanád tanulmánya egy térségi település várossá válásának folyamatát dolgozza fel, Dimény Haszmann Orsolya tanulmánya egy vidéki múzeum alapításának és működtetésének történetét

elemzi. Mindkét tanulmány szemléletes példája annak, hogy a vizsgált korszak társadalmi környezete milyen módon keretezett személyes életutakat, cselekvési módokat és tartalmakat, közösségi folyamatokat. A rovat indítása elé készített ajánlasként jelen szöveg a bevezetőben fölvetett kérdések kapcsán fogalmaz meg néhány olyan felvetést és szempontot, amelyek értelmezéséhez vélhetően a rovat minden további publikációja hozzá fog járulni.

*

A jelenlegi fejlesztéspolitikai gyakorlat is sokféle formában termeli újra azt a széles körben hangoztatott véleményt, hogy térségen kívüli források, támogatási programok nélkül nincsen vidékfejlesztés, a vidék – periferikus helyzete és erőforrás-hiánya miatt – önmaga nem képes arra, hogy jelentősebb beruházásokat kezdeményezzen és hajtson végre. Ez a beállítódás ebben a térségben egyértelműen dominál. Nem véletlen, hogy az intézményi szereplők nagyobb része és a közbeszéd is csak a nagyléptékű, elsősorban infrastrukturális beruházásokat tekinti helyi fejlesztésnek vagy vidékfejlesztésnek. A helyi vagy a lokalitásnál is kisebb léptékű, az esetek döntő többségében helyi erőforrásokra és adottságokra alapozó kezdeményezések, események, programok sokasága a nagyléptékű beruházások „árnyékában” marad, sokkal inkább egyfajta közművelődésnek, kulturális vagy szabadidő programnak minősül és nem helyi fejlesztésnek. Miközben ezek az események, kezdeményezések, programok társadalomszervező, identitásépítő szerepkörük révén tényleges és fontos helyi fejlesztési funkciót töltenek be. Ennek igazolására elegendő, ha ezeknek az eseményeknek és programoknak a helyi közösségi megítélésére, közösségi tudásra való alapozottságára vagy a társadalmi részvétel mértékére és sokféle formájára gondolunk.

Jelen gondolatmenet keretében nem vállalkozhatunk annak ismertetésére, hogy a kétféle tevékenységsor között miért alakult ki és miért van érvényben ma is – a narratívák és az értékelések szintjén egyaránt – a fentiekben jelzett nagyon jelentős értékbeli és funkcióbeli különbségtétel. Minden bizonnyal közrejátszott ebben az is, hogy ebben a térségben a „közösségfejlesztés” szemlélete és módszertana helyi fejlesztési szakpolitikaként nem vált ismertté. A bottom-up típusú kezdeményezések és programok sokasága ezért nem úgy jelenik meg mint programszerűen tervezett és szervezett helyi fejlesztési folyamat. Ehelyett egymástól független, egyedi események és programok olyan halmazának tűnik, amely nem több és nem kevesebb, mint a helyi

közösség működési módja. Témánk szempontjából fontosnak mutatkozik annak kiemelése, **hogy a helyi kezdeményezéseknek és programoknak ez a mai gyakorlata minden településen arra a közösségi tudásra alapozódik, amely az egyes települések társadalomtörténete során termelődött ki.** Ennek alapján – a gondolatmenet kiinduló kérdésére reflektálva – azt mondhatjuk, hogy ebben a térségben nem az a kérdésfelvetés a fontos, hogy szükséges-e, lehetséges-e hasznosítani a helyi fejlesztésben a társadalomtörténetet, hanem annak felismerése, hogy **a társadalomtörténetre való alapozás nélkül nem is lehet endogén adottságokra alapozó, bottom-up típusú helyi fejlesztést megalapozni és működtetni.** Ez az az érintkezési pont, ahol a vidék társadalomtörténete és az endogén típusú helyi fejlesztés összekapcsolódik.

A „hogyan” kérdése azonban több vonatkozásban is nyitott. Ezek köréből – a folyóirat új rovatának indítása apropóján – csak három témakörre hívjuk fel a figyelmet.

- A helyi kezdeményezésekre és helyi erőforrásokra alapozó események, programok jelentős része az 1989 után beindult térségi léptékű rehabilitációs folyamathoz tartozik. Ez a széles spektrumban működő rehabilitációs folyamat arra irányul, hogy visszaállítsa, újjászervezze a helyi közösségnek azt a működési modelljét, amely az 1989-es romániai rendszerváltás előtti adminisztratív-politikai tiltások és korlátozások nyomán kisebb vagy nagyobb részben megkérdőjeleződött, leépült. A közösségi szervezeti-intézményi formák visszaállításától (jellegzetes példa a közbirtokosság) az informális hálózatokon át a lokális identitás közösségi kifejezését hordozó eseményekig sokféle esemény, program tartozik ehhez a folyamathoz. Nem mellékes szakmai kérdés, hogy ezek az események és programok vagy akár a rehabilitációs folyamat egésze helyi fejlesztési folyamatnak tekinthető-e, ha igen akkor milyen értelemben? A visszaállított szervezetek és az újból felidézett, újra megszervezett események, a korábban tiltott elnevezések, helyek, tárgyak újbóli használatba vétele milyen társadalmi funkciót tölt be? Hordoz-e, implikál-e kisebb vagy nagyobb mértékben közösségi változást, ha igen milyen területen és milyen következményekkel? A rehabilitációs folyamat egyfajta kiindulópontként működik-e a közösség számára vagy csupán formai rekonstrukciója egy korábbi működési modellnek? Ezek a

kérdések a lokális közösségek mai működési folyamatainak elemzését igénylik, és ezek az elemzések nem végezhetők el a társadalomtörténeti előzmények ismerete, vizsgálata nélkül.

- A társadalomtörténeti ismeretek fejlesztéspolitikai hasznosítását vélhetően az is akadályozza, hogy ezzel a megközelítéssel a rendszerváltás előtti és a rendszerváltás utáni „világ” működése között teremtünk kapcsolatot. Bár a hetvenes-nyolcvanas évek térségi társadalomtörténete még feldolgozatlannak tekinthető, azt a rendelkezésre álló kutatási eredmények alapján elmondhatjuk, hogy az 1989 előtti időszakban formálódott gyakorlatok, magatartások, értelmezések, rutinok nem tűntek el a korábbi rendszerrel együtt. Továbbélésük, hatásuk napjainkban is megfigyelhető. A térségi társadalom kettős függési helyzete (periferikus helyzet, kisebbségi helyzet) struktúráját tekintve nem változott, a centrum-központ oppozíció, illetve a társadalom-elit oppozíció sokféle formában él tovább, és ez a helyzet a mindennapi életvezetés 1989 előtt kialakult pattern-jeit életben tartja vagy újratermeli. A „rég” és az „új” világ közti kapcsolat feltárása sok mai társadalmi probléma magyarázatához segítséget kínál, azonban ennek a kapcsolatnak, folytonosságnak a kimondása akadályokba is ütközik. Egyfelől a mentális hátrítás (a régi világ” eltávolításának” igyekezete), másfelől pedig a változásra, a jelenlegi helyzet meghaladására összpontosító fejlesztéspolitikai gondolkodás és nyelvezet sem támogatja a társadalomtörténeti szempontok, érvek figyelembevételét.
- Nem utolsó sorban számításba kell venni azt is, hogy a térségben készült társadalomtörténeti munkák (településbemutatók, monográfiák, tanulmányok, tematikus összeállítások, dokumentum ismertetések) egyes témaköröket és bemutatási eljárásokat hangsúlyosan előtérbe helyeznek, másokat mellőznek. Jellemző példa, hogy az időben távolibb témákkal való foglalkozás jóval gyakoribb mint a közelmúlt kutatása, a történettudományi munkák száma jóval nagyobb mint az összes többi szakmai megközelítés együttvéve, a dokumentumközlés mellett a társadalmi folyamatok és esemény elemzések aránya elenyésző, a narratívák gyűjtéséhez és közléséhez csak nagyon ritkán társul feldolgozás, nem utolsó sorban meg kell említeni azt is, hogy a mindennapi életvezetésre irányuló elemzések száma nagyon kevés. A

szakmai megközelítések ilyen jellegű „egyenetlensége” önmagában nem szakmai probléma, az azonban már igen, hogy az egyes témákhoz vagy megközelítési eljárásokhoz már közéleti és szakmai értékelések is kapcsolódnak.

Rovatunk célkitűzése, hogy ösztönözzük, támogassuk a térség társadalomtörténetével foglalkozó kutatásokat, azoknak a közelmúltbeli térségi jelenségeknek és folyamatoknak a feltárását, értelmezését, amelyek adatgazdag, de ugyanakkor holisztikus megközelítésük révén a térségi társadalomra jellemző alapvető folyamatokra, működési modellekre irányítják rá a figyelmet.

BIRÓ A. ZOLTÁN